

Bil je »najreakcionarnejši tip«

Starološki župnik dr. Janez Veider (žrtev povojnega komunizma) je bil velik poznavalec umetnosti

Dr. Janeza Veiderja, duhovnika in umetnostnega zgodovinarja, pred drugo svetovno vojno kaplana, po njej pa župnega upravitelja v Stari Loki, so leta 1949 aretirali in po obsodbi zaprli za šest let. Komunisti so ga obtožili, da je bil sovražnik ljudske oblasti, da je širil neresnične vesti o NOB, protikomunističnem delovanju, da je bil povezan z inozemskimi agenti in podobno. Označili so ga za »najreakcionarnejšega tipa«. Zaplenili so mu vso osebno lastnino, knjižnico in umetnostno zbirko. Zaprt je bil šest let, nikoli ga niso rehabilitirali. Proces je bil seveda izrazito političen, ker je bil povojni režim ostro nastrojen proti Cerkvi in duhovnikom.

Na nedavnem posvetu v Škofji Loki ste predstavili povojno preganjanje starološkega župnika dr. Janeza Veiderja. O njem ste že večkrat pisali?

Dr. Janez Veider je bil doma v Mengšu. Že mlad je želel postati duhovnik, kar se je zgodilo leta 1922. Prva kaplanska služba ga je vodila na Vrhniko, nato v Škofjo Loko, leta 1930 v Kočevske Poljane, leta 1931 ga je pripeljala v Stara Loka. Tu je bil izjemno aktiven pri delu z mladimi, zbiral jih je v Marijini družbi, pisal in režiral igre. Vključil se je v prizadevanja za ustanovitev Muzejskega društva in muzeja v Škofji Loki, bil je tudi eden od ustanovnih članov. Sodeloval je pri odkrivanju in restavriranju fresk v Crngrobu. Leta 1936 je bil prestavljen v Št. Vid pri Lukovici, kjer je bil do začetka druge svetovne vojne, sledilo je pregnanstvo na Hrvaško. Leta 1941 se je vrnil v Ljubljano k uršulinkam za spirituala, začel študirati umetnostno zgodovino, leta 1945 diplomiral, naslednje leto doktoriral s študijo o stari ljubljanski stolnici. Po smrti dr. Viktorja Steske je prevzel predavanja o umetnosti na umetnostnem seminarju Teološke fakultete.

Leta 1949 so ga zaprli za šest let. Leta 1955 je dobil mesto župnega upravitelja v Stari Loki, tu ostal do leta 1963, bil prestavljen zaradi demence in posledic zapora v vas Peče pri Vačah, leto kasneje je umrl v ljubljanski bolnišnici.

V Stari Loki je bil dalj časa duhovnik. Kakšno delo je pustil za seboj?

Za umetnost se je navduševal že kot srednješolec. Med služenjem vojaščine med prvo svetovno vojno si je natančno beležil opazovanja cerkvenih stavb in notranje opreme. Posebno ga je navduševala cerkvena umetnost.

Med kaplanovanjem v Škofji Loki (1927–1929) je že odkrival srednjeveške freske na podružnicah (Jamnik, Bodovlje, sv. Filip in Jakob v Hribih). V obdobju od leta 1931 do 1936 je v Crngrobu odkrival in restavriral freske z dr. Steletom in M. Sternenom. Plod tega dela je tiskan *Vodič po*

Crngrobu iz leta 1936. Tedaj je nastala tudi znamenita umetnostna topografija starološke dekanije (med drugo svetovno vojno so Nemci rokopis uničili).

Veliko časa je posvečal mladini, jo zbiral v Marijini družbi, vodil na izlete. Za prosvetno društvo in Marijino družbo je pisal igre (*Umorjeni škof, Crngrobski razbojniki, Ugrabljeni Ladislav starološki*) in jih tudi režiral.

V obdobju od leta 1955 do 1963 je kot župni upravitelj popravil podružnice, namestil v glavni oltar kip sv. Jurija iz stare cerkve, slikarja Sternena je nagovoril, da je za glavni oltar naslikal sv. Jurija (to je tudi njegovo zadnje veliko delo). Leta 1962 je dal prestaviti stare nagrobnike iz prejšnje cerkve v notranje kapele sedanje cerkve in jih tako rešil pred propadanjem.

Duhovniki na Gorenjskem so bili že med vojno izpostavljeni nasilju nemškega okupatorja.

Duhovnike in ostale veri posvečene osebe so preganjali vsi trije totalitarni sistemi: nacionalsocialistični, fašistični in komunistični. Nemški načrt je bil uničiti slovenski življenjski, zato so narod skušali »obglaviti«; izseljevali in pobijali so slovenske duhovnike, izobražence, učitelje, skratka intelektualce, saj so ti podpirali narodno zavest, učili slovenski jezik, širili kulturo.

Še huje je bilo potem po vojni, po t. i. osvoboditvi.

Komunizem je Cerkev preganjal, ker je dopuščala človeku svobodo vesti, hkrati pa je močno poudarjala narodno pripadnost. V knjigi *Palme mučeništva* (Celje, 1994, str. 445) je naveden podatek o 237 smrtnih žrtvah nasilja med slovenskimi duhovniki, bogoslovci, redovniki in sestrami v obdobju od leta 1940 do 1962.

Posebej je duhovnike preganjala nova komunistična oblast po končani drugi svetovni vojni. Cerkev je postala notranji sovražnik št. 1. Po vojni je v tujino zbežalo 275 duhovnikov in redovnikov (185 iz ljubljanske škofije). Že maja leta 1945 so zaprli 50 duhovnikov, do konca tega leta je bilo zaprtih najmanj 95 svetnih in redovnih duhovnikov in 68 bogoslovcev (Tamara Griesser - Pečar, *Cerkev na zatožni klopi*, Ljubljana, 2005, str. 87–94). V obdobju 1945–1961 je bilo na sodišču obsojenih 429 duhovnikov (Griesser - Pečar, str. 103), od teh so bili štirje ubiti. Pri obsodbah so bili navedeni različni krivdni razlogi, in sicer v duhu tedanjega časa in razmer po vojni: izdajalstvo, lažna propaganda, pomoč skrivačem, podpiranje »belih« (vaških stražarjev, domobrancev), ovadne okupatorjem, podpora ubežnikom, pošiljanje poročil v inozemstvo, pozivanje k uporabi proti ljudski oblasti, rušenje obstoječe državne ureditve.

Ana Florjančič (1944, Vipava) je upokojena višja knjižničarka. Vse življenje se posveča knjigam. Že 42 let živi v župniji Stara Loka. Ureja in izposoja knjige v starološki župnijski knjižnici in z možem Alojzom sodeluje pri raziskovanju zgodovine župnije Stara Loka. Foto: Tatjana Splichal

Med Veiderjevo zapuščino ste našli tudi kopijo sodbe povojnega komunističnega sodišča proti Veiderju. Česa so ga »obtoževali«?

Leta 2001 sem v Stari Loki med Veiderjevo pisno zapuščino našla kopijo sodbe Okrožnega sodišča v Ljubljani, št. K 263 / 49–6, z dne 30. septembra 1949. S tem dokumentom je sodišče župnika Veiderja obsodilo na šest let odvzema prostosti s prisilnim delom, mu za dve leti odvzelo državljanke pravice in zaplenilo premoženje. Sodba je navajala naslednje krivdne razloge za zapor: širil naj bi propagando o nasilni zrušitvi obstoječe družbene ureditve v FLRJ, napovedoval naj bi propad tedanje oblasti, napovedoval okupacijo zahodnih sil in odcepitev Slovenije od FLRJ, sramotil komunistično zastavo, se povezoval z ilegalnimi osebami iz inozemstva in od tam prejemal ilegalno pošto.

Komunistično sodišče ga je obsodilo na drakonsko »kazen«.

Obsodili so ga na šest let strogega zapora in izgubo državljanke pravic za dve leti. Kazen je začel prestajati 17. junija 1949. Kot

utemeljitvijo. Izjave prič niso bile obremenilne. Ena od prič naj bi takrat, ko je bil Veider v Št. Vidu pri Lukovici, imela enajst let. Nikoli ni bila ugotovljena identiteta »ilegalnega obiskovalca«, predvidoma provokatorja, ki je dr. Veiderja skrivno obiskal pri uršulinkah. Zaplenili so mu vse premoženje, osebne predmete, perilo, opremo, celotno knjižnico in umetnostno-zgodovinsko zbirko.

Obiskovati so ga smeli le enkrat mesečno, pretežno sorodniki. Tem je lahko pisal dvakrat mesečno. V letih 1950 in 1951 je na štirinajst dni dokaj redno prejemal pakete. 19. septembra 1953 so mu omejili obiske in dopisovanje. Tudi paketi so prihajali le enkrat mesečno.

Kako je dr. Veider prestajal kazen, kakšne so bile razmere v zaporu?

Ni napisal spominov in je nerad govoril o zaporu. Nekaj drobcev sem skušala iztrgati iz spominov posameznikov, ki so bili z njim zaprti. Pokojni duhovnik Joško Kragelj se ga je spominjal kot zgovornega človeka, zelo učnega. Sotrpinom v zaporu je rad predaval in pojasnjeval vprašanja o umetnosti, ker je bil njen velik poznavalec in strokovnjak. S pokojnim Božidarjem Slapšakom, župnikom v Leskovici, sta kot zapornika gradila jez na Savi za elektrarno v Medvodah in stanovanjske bloke v Savskem naselju v Ljubljani. Pokojni duhovnik Ljubo Marc ga je označil kot pokončnega Gorenjca, ki je ohranil svojo naravo in držo. V svoji knjigi spominov *Moje celice* je Joško Kragelj nazorno opisal obdobje zapora, kako so ravnali z njim, zasliševanja, kazni in drugo. Iz knjige lahko izluščimo nekaj dejstev, ki hkrati govorijo tudi o Veiderjevem preživljanju zapora.

Ugotovili ste, da so z zaporniki ravnali kot z novodobnimi sužnji.

Z zaporniki so ravnali zelo kruto. Aretacije so izvajali ob najrazličnejših urah. Zasliševanja so bila dolga tudi po enajst ur, izsiljevali so izjave in priznanja ter podpise lažnih izjav. Zaporniki so morali spat brez slamnjače, včasih pri svetlobi. Sprva jim niso dovolili, da bi se umivali, brili in strigli lase. Bivali so v samicah in bunkerjih (podzemne celice brez slamnjače, odeje, cementna tla, pozimi pri odprtem oknu). Nekateri so bili tudi v smrtni celici brez postelje ali pograda. Bilo je veliko prahu, stenice, bolh in pičila hrana. Trpinčili so jih še z dodatnimi kaznimi: več mesecev so bili brez pošte, brez paketov, brez obiskov. Delati so morali v kamnolomu, izvajali so gradbena dela v Savskem naselju, pri elektrarni in Medvodah, v obrtnih delavnicah na Igu itd. Iz tega lahko sklepamo, da so političnim zapornikom omejevali pravzaprav vse človekove pravice, da so jih hoteli psihično

in telesno uničiti, zlomiti in na ta način izsiliti iz njih priznanja, ki so jih sami skonstruirali.

Veiderjev nečak Janez vam je povedal, kako so ga »povabili« med člane Ciril-metodijskega društva.

Ker Veider ni želel postati član tega društva, ga je »svetovalec« zgrabil za lase in z glavo butal ob zid. Veider je želel ostati zvest svojim načelom poštenosti in je ostal neomajen. Posledice takega »vabljenja« pa so se pokazale kasneje. V zaporniški karakteristiki so ga označili takole: »Najreakcionarnejši tip, kateri je pripravljen boriti se proti našemu režimu z vsemi sredstvi.«

Zadnji v spisu je listič s suhoparnim sporočilom o prestani kazni. 17. junija 1955 je dr. Veider stopil izza zidov zapora spet na svež zrak »svobode«. Ta skromni listič je bil zanj gotovo vreden več kot vse dragocenosti tega sveta.

Ime dr. Janeza Veiderja se med umetnostnimi zgodovinarji sedanjega časa le redko pojavi. Zakaj?

Kot strokovnjak je dosegel svoj vrhunec v prvih petih letih po drugi svetovni vojni, ko je kot doktorand z razpravo o stari ljubljanski stolnici predaval na umetnostnem seminarju Teološke fakultete. Bil je ne samo dober strokovnjak, temveč tudi odličan duhovnik in je največ časa preživel v Stari Loki. Njegova strokovna kariera je bila nasilno prekinjena z aretacijo leta 1949. Šest let zapora jo je za vedno uničilo. Obsojen je bil v času, ko je bila slovenska Cerkev najbolj na udaru in je bilo na stotine duhovnikov zaprtih. Partija je s pomočjo takratnega sodstva uničevala svoje ideološke nasprotnike. S skonstruiranimi obtožnicami so kot po tekočem traku izsiljevali priznanja duhovnikov, sodišča pa so jih brez dokazov o krivdi obsojala na smrtne ali dolgoletne zaporne kazni. Tako usodo je doživel tudi on, ki je po šestih letih ponovno prišel v Stara Loka, žal pa telesno strtl, kar je povzročilo njegovo prezgodnjo smrt.

Kako ime tega pomembnega moža živi v Stari Loki danes?

Njegovemu spominu sem se skušala oddolžiti z objavo obširnejšega prispevka o njem v zborniku starološke župnije z naslovom *A glej, na tem polju je obrodil stoteren sad*, ki je izšel novembra 2015, pa tudi s prispevkom na mednarodnem znanstvenem posvetu *Človekove pravice in temeljne svoboščine – Za vse čase!*, ki so ga lansko leto ob svetovnem dnevu človekovih pravic pripravili Študijski center za narodno spravo, NUK Ljubljana, Muzejsko društvo Škofja Loka, Kulturno-zgodovinsko društvo Lonka Stara Loka in Loški muzej. ■

Več na www.druzina.si
IVO ŽAJDELA

PARTIJA JE S POMOČJO SODSTVA UNIČEVALA IDEOLOŠKE NASPROTNIKE.

olajševalno okoliščino je sodišče upoštevalo njegovo neoporečnost in delno priznanje, oteževalno pa, da je izobraženec in bi zato moral zgledno vplivati na okolico. Obrazložitev sodbe kaže, da je imelo sodišče precejšnje težave z